

ПРЕГЛЕД ГЕОГРАФСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ - REVIEW

Др Јован Илић и др., СРБИ У ХРВАТСКОЈ - насељавање, број и територијални размјештај. Географски факултет Београд. Едиција „Етнички простор Срба“ Књ. 3. Београд 1993. Тираж 1000. Стр. Л-278 са 4 карте у прилогу.

Географски факултет у Београду, односно његови научни радници схватили су потребу издавања едиције „Етнички простор Срба“ у тешким данима рушења друге Југославије. Стога заслужују признање свог народа. Успјело се, макар у задњи час објавити научне радове у српском етничком простору у вријеме жестоке свјетске антисрпске медијске кампање. Штета је, што је енглеско издање ове књиге изашло, кад је ратни сукоб на Балкану био завршен. Но и да није било тако, ова књига не би могла промијенити медијску кампању, којом диригују моћне силе. Према тим моћницима тзв. западне демократије, крив је онај кога моћници прогласе кривим. Ништа не мари тој демократији, што ће нешто касније њени поједини медији почети да објављују и другу страну медаље. За свјетске управљаче, под диригентском палицом САД, циљ је постигнут, противник је сатанизован и против њега су дозвољена сва средства! Тако су муслимани, сада Бошњаци, масакрирали своје грађане, да би СР Југославија добила санкције или да би Република Српска могла бити бомбардована снагама НАТО пакта! За географе, као и за друге јавне и научне раднике, битно је, да су у данима најтежим за свој народ, били на његовој страни као и на страни објективне истине. Зато наведена књига по нама заслужује овако дуг увод.

Трећа књига едиције „Етнички простор Срба“ обрађује српски народ на просторима авнојске Хрватске, а кад је писана на просторима

Републике Српске Крајине и Републике Хрватске. Главнину књиге представља студија др Јована Илића: Број и размештај Срба на територији авнојске Хрватске, која заузима простор од 7-205 стране или 71% књиге. Поред ове студије књига садржи још шест краћих прилога.

Послије осврта на географски положај авнојске Хрватске, аутор прелази на обраду српског етничког простора (СЕП), ког је дефинисао као простор са већинским српским становништвом, вјековним боравком и повезаношћу са матичним простором. Паралелно приказује на пр. број српског становништва са удјелом у власништву земље. Тако се може видјети да је у посљедњем попису уддио Срба у општини Осиек био 18%, док је уддио у власништву земље био 46%! То значи, да су Срби старосједиоци у општини, чију су етничку структуру измјенила досељавања другог становништва у град Осиек.

Главнина студије објављена је у поглављу: Насељавање и бројно стање Срба на територију авнојске Хрватске (стр. 23-99), која како по обиму тако и садржају представља срж рада. Аутор детаљно разматра наведену проблематику, користећи при том огроман број литературе и извора, која се односи на процес насељавања, формирање СЕП и развој броја становништва. На простору Хрватске постоји око 350 година аустријска ВОЈНА КРАЈИНА (до 1881) као тијело које је било изван хрватске јурисдикције. На њеном простору већинско становништво вјековима је било српско, као што је то највећим дијелом било и до 1991. односно 1995. године!

Број српског становништва у авнојској Хрватској био је у благом порасту са 544000 у 1948. на 582000 у

1991. години. У релативном удјелу то је био пад са 14,5% на 12,2% и преко 2% Југославена. То је последица више чинилаца: смањење наталитета, геноцид у II свјетском рату и колонијација српског становништва из Крајине у Војводину.

Аутор обрађује географски распоред српског становништва по регијама, али и по насељима, што је веома важно, јер се тако истраживања приближавају стварном стању. Српско становништво живјело је као већинско у преко 1000 насеља или 15% свих насеља у Хрватској.

Последње поглавље - Фактори мењања броја и размештаја Срба, указује на процес смањивања наталитета, неразвијеност СЕП у готово цијелој Хрватској и јак процес иселљавања, те изјашњавање дијела српског становништва као Југословена. Аутор је дао бројне статистичке податке, табеле како за СЕП тако и за Хрватску и поређење са дијеловима бивше СФРЈ, који потврђују његове поставке. За ово је био потребан огроман труд и што је такође важно, у ратним условима. На тај начин Ј. Илић је скупио огроман материјал, који има трајну вриједност за читаоце и будуће кориснике, поред осталог, јер се налази на једном мјесту. Велику пажњу заслужује списак литературе и извора - укупно 173, али и особито вриједних ауторових напомена. Тако литература под бројем 38 „О Србима у Хрватској“ садржи чак 169 дјела и извора, која третирају ову проблематику! Послије литературе сlijеди 36 статистичких табела у прилогу и на крају књиге четири вриједна картографска прилога од којих је највриједнији Територијални размештај Срба у Хрватској 1981. по насељима у колор техници. Ту је и карта усташког геноцида у НДХ С. Курдулије и Уништених српских светиња у грађанском рату у Хрватској.

Послије студије Ј. Илића слиједи краћи прилози Д. Николић Миграције становништва у Војној крајини и њихове последице, П. Влаховић Прилог етничкој историји Срба у Горском котару и Белој крајини, С. Кицошев, Промене броја и етничке структуре становништва Барање током 20. века, С. Курдулија, Геноцид над Србима у Независној Држави Хрватској, Е. Миљковић, Република Хрватска: Етнички хомогена држава по сваку цену и Б. Влаховић, Српско становништво у Белој крајини.

Књига 3 Етнички простор Срба, представља најсолиднију географску студију о Србима у Хрватској и као таква заслужује одговарајућу пажњу садашњих и будућих читалаца.

Милош Бјеловитић

ПОПИС ИЗБЈЕГЛИХ И РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Издавач: Министарство за избјегла и расељена лица, Пале и Републички завод за статистику, Бања Лука, Сарајево, 1996, друго издање, стр. 1-189. Тираж 200.

Свега неколико мјесеци послје завршетка ратних операција у бившој БиХ, марта 1996. године у Републици Српској извршен је службени попис избјеглог и расељеног становништва. На тај начин учињен је први значајан корак, да се стекне прави увид у број, поријекло и стање становништва, које је усљед ратних дејстава морало да напусти своја села и градове, поставши тако једна од највећих трагичних последица протеклог рата.

Књига се састоји од четири дијела: Увода, Прегледа за републику, Прегледа по општинама и Прилога на крају.

Преглед избјеглог и расељеног становништва за Републику Српску

садржи 24 табеле са једним графичким приказом стања оваквог становништва по општинама. Укупан број се креће 420000 таквих лица, око 30% тада процјењеног броја становништва РС у 132000 домаћинства. Овдје морамо нагласити, да је овај број без дефинитивног броја изгнаника из Српског Сарајева као и око 240000 таквог становништва, које је нашло уточиште у СР Југославији, па са онима у иностранству, чини масу од преко 700000 лица или више од половине укупног становништва Републике Српске. Послије погибије у рату, ово је највећа трагедија становништва као посљедица грађанског рата на простору бивше БиХ односно СФР Југославије.

Задржаћемо нашу пажњу на подацима за РС у неким табелама као што је економска структура избјеглог и расељеног становништва (по домаћинствима), која показује да је 44% домаћинства било непољопривредног карактера, мјешовитог 43% и само 13,5 пољопривредног. Старог становништва је било само нешто мање од броја дјеце. Половину становништва чини старосна група од 28-59 година. Начин смјештаја оваквих лица показује на првом мјесту напуштене куће (48%), код родбине и пријатеља (32%), друштвени стан има 8%, а остали смјештај 12% таквих домаћинства.

Главни дио књиге представља поглавље Преглед по општинама, које у 23 табеле приказује битне карактеристике избјеглог и расељеног становништва по општинама (према поријеклу, социоекономској категорији, старосним групама, стручној спреми, активности, занимању, земљишном посједу у ранијем пребивалишту, стамбеном простору, пословном простору, сточном фонду - по врстама стоке, саобраћајним средствима, пољопривредним машинама,

начину садашњег смјештаја, одлуци о даљем смјештају и избјегла и расељена домаћинства, која желе да се настане у нове општине Републике Српске). Посљедње двије табеле третирају домаћинства према Општини садашњег пребивалишта и поријеклу из општина ранијег пребивалишта. Друга табела третира податке према општини ранијег пребивалишта у односу на општину садашњег пребивалишта. Из ових двију табела географи, социолози, политичари, економисти, администрација и друге службе, могу веома добро да користе мноштво података за потребе својих истраживања. Тако на примјер општина Бихаћ као мјесто ранијег пребивалишта у Републици Српској има укупно 2685 таквих домаћинства. Највише их је у општинама: Бања Лука (1271), Приједор (751), Дервента (254) и Лакташима (101) и у још 26 општина. Тако је обрађена свака општина као простор одакле се кренуло и као простор на ком се зауставило и смјестило такво становништво.

Обрађене су општине и градови са више таквих домаћинства изван БиХ, односно цијеле бивше СФРЈ. С обзиром на бројне податке, које пружа ова књига набијена цифрама и табелама, можемо закључити, да она представља веома солидну основу за праћење, али и дубља истраживања разних научних дисциплина и административних потреба. Стога ће ова књига представљати незаобилазан документ за сва истраживања избјеглог и расељеног становништва као посљедица ратних збивања (1991-1995) на просторима бивше СФР Југославије, а посебно бивше БиХ.

Милош Бјеловитић

Протојереј Др Радослав М. Грујић: **Споменица о српском православном владицанству пакрачком - Пакрачка епархија Историјско-статистички преглед. Музеј Српске Православне Цркве Београд 1996, Стр. 1-225. Тираж 1000. Цијена 40 динара.**

Под уредништвом младог и агилног мр Слободана Милеуснића, управника Музеја Српске Православне Цркве у Београду, изашла је у поновљеном издању студија Р.М. Грујића са истовјетним насловом, објављена далеке 1930. године. Уредник је написао Предговор и Поговор овом дјелу, који су веома значајни, јер се у њима даје кратак осврт на живот и дјело проф. др Рад.М. Грујића, као и на актуелну потребу поновљеног издања књиге. Уредник је одлично схватио потребу поновног издавања књиге: Пакрачка епархија, јер је то најбоља историјска студија до сада о српској православној цркви и православном народу у пакрачкој епархији, на просторима некадашње Горње Славоније (између Илове и Калника) касније названа сјеверна или средишња Хрватска, која је у времену од досељавања Срба половином XVI в. била највећим дијелом у оквиру Словинске (Wipdske) односно Вараждинске војне крајине. Протјеривањем Турака из Паноније крајем XVII в. ослобођена је цијела Славонија и дуж Саве формирана нова славонска Војна крајина.

Професор Грујић у уводном дијелу даје географски опис простора између Саве и Драве на ком су се населили Срби крајишници, војници и добили привилегије од аустријског цара и живјели као слободни војници на простору организоване Војне крајине (XVI-XIX в.). Др Грујић и као историчар паралелно прати тешке догађаје српског, хрватског и мађарског повлачења пред турском силом са југоистока, али и сеобе Срба-

војника и српског народа и представника његове цркве. Он говори о оснивању прве пожешке епархије, затим марчанске или вретанијске (код Иванића у Мославини), коју је ликвидирао М. Терезија у XVII в. кад се оснива Лепавинско-северинска епархија, која се спаја са оном у Пакрацу. Аутор студиозно прати хронолошки цјелокупни развој православне цркве и народ од борби са хрватском католичком црквом као и са аустријским двором и градачким војним круговима. Детаљно су описане све од Аустрије забиљежене сеобе српског становништва са турске на аустријску страну, све борбе које је стално и мукотрпно водио народ, официри и његова православна црква са бројним и јаким противницима (буне крајишника у Ровишту, великог судије Осмокруговића 1666. г. које су кулминирале у Северинској буни 1755. године, а чија је посљедица била изградња планског, војничког, крајишког града Беловара 1756. године). Посебно је била тешка борба са тјерањем народа на унију, кад већ није могло директно на католичку вјеру. Том простору подлегао је Жумберак, а било је доста борбе са унијом за манастир Марчу. Коначно је унијатски бискуп смјештен у Крижевцима. Др Грујић прати развој црквеног и другог школства на простору епархије истичући агилност Срба крајишника. У раду су описане све православне цркве, њихова умјетничка вриједност (иконотаси) и друго.

Аутор посвећује велику пажњу развоју Пакрачке епархије обрађујући њен развој преко седамнаест њених епископа, који су створили у Пакрацу најбогатију библиотеку другу послје библиотеке патријаршије у Сремским Карловцима.

Посљедњи дио рада је Статистички преглед Пакрачке епархије

од 1702-1929. год. који пружа преглед свих српских насеља са бројем становника, према парохијама и четири протопрезвитерата (Пакрачки, Вођински, Градишки и Беловарски). У њему су обрађени подаци за 105 парохија као напр. Средице Горње (на Билогори) са 9 села и 2 цркве, пописом домова у XVII в. (1732, 1755, 1764 и 1779) и 1809, 1839, 1869, 1899 и 1929.) године. Из ових података могуће је добро пратити развој српског становништва и његових насеља током последња два вијека.

Српски народ, данас, кад је готово уништен и нестало на просторима западне Славоније, овом обновљеном књигом професора Грујића, добива могућност, иако у избјеглиштву и невољи, да се упозна са великом и славном прошлошћу на просторима на којима је живио, борио се за своје, али и туђе интересе и тако постане јачи у својој духовној вертикали.

Милош Бјеловитић

Јован Динић: ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА, Економски факултет, Београд 1994. (стр. 1-328)

Универзитетски уџбеник „Економска географија“ др Јована Динића намијењен студентима економског факултета, за релативно кратко вријеме доживио је четири издања. Ово четврто се разликује од претходних, поред осталог, и по томе што се у њему Југославија третира у границама које је добила након разбијања претходне СФРЈ.

Ово обимно дјело (328 страна, 68 картографско-графичких прилога, 25 табела и 14 страна литературе), подијељено је у шест поглавља:

У првом поглављу „Теоријско-методолошке основе економске ге-

ографије“ дате су теоријско-методолошке поставке економскогеографске научне дисциплине. Кроз детаљно упознавање са појавом и развојем економске географије у свијету и код нас, њеним предметом проучавања и везама са географским дисциплинама и сусједним наукама, као и са принципима и методама, долазимо до потпуних сазнања о теоријским поставкама, не само економске географије већ и географске науке у цјелини. Посебна пажња је посвећена принципима и методама економске географије гдје је нарочито истакнут и анализиран системски метод/приступ и математичко-статистички методи и модели који су све присутнији у економскогеографском проучавању.

Сљедећа два поглавља: „Улога и значај природног потенцијала за размјештај производње“ и „Размјештај, структура, динамика и економскогеографски значај становништва“ се баве анализом основних компоненти геосфере, тј. природе у ужем смислу са својим елементима као факторима размјештаја производње у коју је инкорпориран човек коме природа чини животну средину. Кроз овакав аналитички приступ, често се на врло суптилан начин указује на међусобне односе и процесе у оквиру двију основних компоненти геосфере (природе и друштва), али и између њих.

У другом поглављу, прво је дата анализа појма природног потенцијала и његове структуре у свјетској и нашој литератури, на основу чега се може сагледати сва терминолошка разноликост (природни извори, природни ресурси, природна богатства, природни услови...). Када је у питању појмовно одређење природних извора и природних услова као компоненти природног потенцијала наве-

дене су бројне дефиниције (руских, пољских, француских, англосаксонских географа...). Други дио овог поглавља односи се на детаљну анализу појединих компоненти природне средине као сложеног система (земљина кора, рељеф, климатске карактеристике, хидросфера и биосфера), дефинишући основне принципе и методе валоризације, те њихов гео-размјештај у свијету и Југославији.

У трећем поглављу читалац се упознаје са размјештајем, структуром и кретањем становништва у свијету и Југославији као економско-географским чиниоцем у размјештају привредне производње. У вези с тим посвећена је значајна пажња економскогеографској улози и значају насеља чиме је постигнуто цјеловито разумијевање овог питања.

Четврто поглавље „О међусобном односу природе и људског друштва“, се односи на веома сложена проблематику односа природе и друштва, као основних подсистема геосфере, гдје се с правом истиче да је ово питање предмет интересовања и других географских дисциплина, па и других наука (филозофије, економије, историје...). Ово поглавље чини прелазну основу ка анализи појединих привредних дјелатности, њиховој динамици, просторној и структурној диференцијацији на одређеној територији/просторној цјелини.

Пето поглавље „Економскогеографске законитости размјештаја производње у свијету и Југославији“ се бави разматрањем законитости размјештаја основних привредних дјелатности са економскогеографског аспекта. Те дјелатности (индустрија, пољопривреда, саобраћај...) се међусобно разликују, посебно с аспекта просторног размјештаја, како то и аутор истиче: „индустрија се везује за поједине локације у геопростору, пољопривреда захвата његове одређене површине, а саобраћај у основи

има линеарни карактер“. Разматрање ових привредних дјелатности се врши у склопу индустријске географије, аграрне географије и саобраћајне географије, што је резултат диференцијације економске географије на неколико њених дисциплина. У таквој концепцији аутор посебну пажњу придаје законитостима, факторима и структури размјештаја појединих привредних дјелатности, с значајним освртом на методолошке проблеме датих економскогеографских дисциплина.

У шестом поглављу „Принципи и методи економскогеографског реонирања“, аутор укратко анализира комплексну проблематику економскогеографског реонирања, гдје се издваја питање критеријума и принципа (еколошки, принцип хомогености и функционални принцип) издвајања реона/региона. На крају поглавља даје се анализа економскогеографског реонирања Југославије и економскогеографска прогноза као научно предвиђање будућности, засновано на објективним законитостима и тенденцијама развоја привреде и друштва.

Универзитетски уџбеник „Економска географија“ др Јована Динића заслужује изванредну пажњу, не само географске јавности већ свих оних који се баве питањем комплексних односа у геопростору. Концепцијски и садржајно, ово дјело је савремено осмишљено, статистички и графички документовано и опремљено, а библиографски фундирано. Специфичан приступ обради веома обимне и сложене економскогеографске материје, чини ово дјело вриједним доприносом теоријском, методолошком и концепцијском актуелизирању и савременом проучавању економскогеографских садржаја.

Ђуро Марић